

תמורות במרכיבי המוטיבציה לגיוס לצה"ל

ראובן גל

כללי

מאמר זה יעסוק בהבחנה בין שתי קטגוריות של מוטיבציה לשירות בצבא, אשר פעמים רבות מבלבלים ביניהן למרות השוני הניכר. הקטגוריה הראשונה היא מוטיבציית לחימה.¹ הכוונה היא למה שמניע חיילים להסתער בזמן אמת. כך למשל, חיילים שמלכתחילה כלל לא רצו להתגייס עשויים להתברר כלוחמים הטובים והנחושים ביותר ברגע האמת. מן העבר השני של המתרחס, ייתכן כי מי שהיו בעלי המוטיבציה הגבוהה ביותר להתגייס, לא יביאו אותה בהכרח לידי ביטוי ברגע האמת. הקטגוריה השנייה, שתעמוד במרכז הדיון, היא המוטיבציה לגיוס לצבא.² בהיבט זה לא בוחנים את מה שגורם לפרט להסתער בקרב, אלא מתמקדים בסיבות ובגורמים שהביאו אותו להצטרף למערכת הצבאית בכלל. את הדחף הזה לעצם הגיוס לצבא ניתן לחלק לארבעה סוגי מוטיבציה: מוטיבציה הישרדותית, מוטיבציה אידאולוגית, מוטיבציה נורמטיבית, ומוטיבציה אינדיבידואליסטית. נפתח בתיאור של כל אחד מסוגי המוטיבציה, ולאחר מכן נצביע על התמורות שחלו במוטיבציות אלו לאורך השנים בישראל, מראשית ימי צה"ל ועד היום.

מוטיבציה הישרדותית

המוטיבציה ההישרדותית היא מוטיבציה של חוסר ברירה. היא מאפיינת מצבים של מאבק על עצם הקיום של חברה או מדינה. הכוונה היא לאו דווקא למדינה בראשית דרכה הנאבקת על קיומה, אלא גם לחברות כמו בריטניה במלחמת העולם השנייה, בעת ההפצצות של גרמניה הנאצית, או ברית-המועצות בתקופת מבצע 'ברברוסה' ובמהלך המלחמה על אדמתה נגד הצבא הגרמני. אלה רק שתי דוגמאות (מתוך רבות) הממחישות כי המושג 'מוטיבציה הישרדותית' אינו מתייחס רק למדינות בראשית דרכן. פרט לחריגים מועטים, מוטיבציה זו מתאפיינת בהתמסרות טוטאלית למאבק המוצב בראש סדר העדיפויות החברתי והציבורי. הפרטים בחברה מתגייסים מתוך

הבנה שמדובר בסוגיה של חיים ומוות, אין ברירה וחייבים להתגייס למאבק. אלה שאינם עושים זאת מכונים 'משתמטים'. לא זו בלבד שאין לגיטימציה ציבורית לכך, אלא שפעמים רבות אקט זה נתפס כבגידה, והחברה מעמידה את אותם משתמטים לדין. הגיוס לצבא בחברה כזאת הוא טוטאלי: "כל בחור וטוב לנשק". הגיוס אינו סלקטיבי כמעט ועל כן, לעתים, אנו עדים גם לגיוסם כלוחמים של נשים, נערים או אפילו ילדים ממש.

בחברה כזאת אין כמעט צורך באמצעי כפייה לגיוס, משום שמצב העניינים הקיומי יוצר תובנה שמדובר בסיטואציה קיומית, הבונה את האינטרס החזק ביותר. האינטרסים האישיים של הפרט כפופים לאינטרס הקולקטיבי. הפרט משרת את האומה ונכון להקריב את עצמו למענה. אולם, מוטיבציה מהסוג ההישרדותי יכולה להימשך רק כל עוד מרחף האיום הזה על עצם הקיום. מאחר שמוטיבציה כזאת היא כה קיצונית ואינטנסיבית היא שוחקת, ואי-אפשר לצפות לקיומה לאורך זמן רב (למרות חריגים כמו ברית-המועצות במלחמת העולם השנייה, שם נמשך הדבר כארבע שנים).

המוטיבציה האידאולוגית

המוטיבציה האידאולוגית היא בדרך כלל המשכית לזו ההישרדותית. היא מושתתת על בסיס הזהות הלאומית והמאבק על ערכים, ואינה קשורה בהכרח לתחושה של סכנה קיומית. במלחמת האזרחים של ספרד, למשל, לא הייתה בעיה קיומית, אלא בעיה של זהות ומאבק על ערכים כמו חופש ודמוקרטיה. הגיוס לצבא המיליציוני שהשתתף במלחמת האזרחים בספרד היה על בסיס אידאולוגי, ואזרחים ממדינות שונות בעולם הצטרפו למאבק זה. דוגמה נוספת היא צבא הווייטקונג של צפון-וייטנאם, שהגיוס אליו במלחמת וייטנאם הממושכת היה מבוסס על אידאולוגיה. אמנם היה שם גיוס חובה שהגיע ל-95% מכל שנתון(!)³, אבל המוטיבציה לגיוס הייתה אידאולוגית, וצבא הווייטקונג בהשראת הו' צ'י מין הוא דוגמה ברורה לצבא אידאולוגי. דוגמאות נוספות הן הצבא האדום בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה, או האֵי-אַרְ-אֵי בצפון-אירלנד. גם לחזבאללה ולחמאס ולארגוני טרור אחרים אפשר להתייחס באופן דומה, מאחר שהמוטיבציה להצטרף לקבוצות מיליטנטיות כאלה היא אידאולוגית מובהקת. האידאולוגיה הזאת יכולה להיות ערכית (דמוקרטיה או שחרור מעריצות); היא יכולה להיות רעיונית (קומוניזם או סוציאליזם); והיא יכולה גם להיות דתית (פונדמנטליזם מוסלמי, או קתוליות מול פרוטסטנטיות).

האמונה בצדקת הדרך היא מרכיב מרכזי המאפיין את המוטיבציה האידאולוגית. מכאן ישנה גם לגיטימציה מלאה כמעט לכל פעילות. צבא שמבוסס על מוטיבציה אידאולוגית הופך להיות "פרה קדושה". לעיתים מבוצעים בחסות האידאולוגיה הזאת פשעים חמורים, וההיסטוריה מלאה בדוגמאות כאלה. יש להדגיש כי במוטיבציה

האידאולוגית קיים מרכיב רגשי חזק מאוד. המאפיינים לכך הם אהבת המולדת, אהבת הארץ, האדמה, או אפילו אב רוחני כלשהו או מנהיג אידאולוגי, אשר כולם סוגדים לו. הפרט נתפס כמשרת את הקולקטיב, וככל שהפרט אידאולוגי יותר, כך הסטטוס שלו גבוה יותר. כך למשל, הפוליטרוקים בצבא הרוסי היו חשובים יותר מהקצינים הבכירים, משום שהם נשאו את הדגל האידאולוגי.⁴ גם בסוג מוטיבציה זה אין כמעט צורך באמצעי כפייה וגיוס חובה, משום שהמקור למוטיבציה הוא ערכי ורגשי.

המוטיבציה הנורמטיבית

בניגוד לשני הסוגים הקודמים, כאן מדובר בשינוי: המוטיבציה הנורמטיבית מבוססת על כך שהפרט עושה את מה שנתפס כמקובל ולגיטימי בדפוסים החברתיים של אותה חברה, לאו דווקא בגלל אידאולוגיה או צורך קיומי. נדגיש כי העוצמה של המוטיבציה הנורמטיבית יכולה להיות חזקה לא פחות מהמוטיבציה ההישרדותית או האידאולוגית. פעמים רבות נישאת מוטיבציה כזאת על כנפי המוטיבציה האידאולוגית או ההישרדותית שקדמה לה, ובמקרים רבים אנחנו לא חשים אפילו באינרציה (התמדה) הזאת, שממשיכה את המוטיבציה ומעבירה אותה מבסיס אידאולוגי או הישרדותי לבסיס נורמטיבי.

דוגמאות לא צבאיות של מוטיבציה נורמטיבית הן למשל תנועות הנוער בארץ, שהמשיכו לפעול רק על בסיס האינרציה, כמה שנים לאחר שהתרוקנו למדי מהאידאולוגיה שלהם. היה זה מקובל, ראוי ונכון להיות בתנועת נוער. דוגמה אחרת היא הקיבוצים שהמשיכו להתקיים, כביכול ללא שינוי, גם שנים רבות לאחר שהאידאולוגיה נעלמה או נחלשה.

גם המוטיבציה הנורמטיבית מאופיינת בכך שהפרט מושפע מן הקולקטיב – אך לא בגלל סכנה קיומית ולא בגלל האידאולוגיה, אלא בגלל הלחץ החברתי, הנורמה. לנורמות יש כוח אדיר בחברות או בקבוצות. דוגמה מעניינת לכך היא הנורמה הישראלית של טיולי התרמילאות למזרח הרחוק או לדרום-אמריקה, לאחר השחרור מהצבא. הלחץ לעשות זאת הוא כה גדול עד כי אלה שחורגים מאותה נורמה נחשבים יוצאי דופן. עם זאת, יש במוטיבציה הנורמטיבית מרכיב של אופנה משתנה. היא יכולה להחזיק זמן-מה, לפעמים אפילו זמן ממושך, ולאחר מכן קיימות אפשרויות שונות: לפעמים היא תקבל הזנה מחודשת של צורך קיומי או של אידאולוגיה (כפי שנראה בהמשך), ולפעמים מחליפה אותה אופנה אחרת והיא נעלמת.

המוטיבציה האינדיבידואליסטית

מקורה של המוטיבציה האחרונה ב'מדרג מאסלו' (Maslow's Hierarchy of Needs) בדבר הצורך במימוש עצמי (Self-Actualization).⁵ הצורך במימוש עצמי או בהגשמה

עצמית הוא צורך פסיכולוגי אנושי חזק מאוד. מאסלו הציב אותו בראש הפירמידה של הצרכים האנושיים, וכך מיוחס לצורך זה תוקף בדיוק כמו זה המיוחס לצרכים בסיסיים אחרים. בענייננו, הפרט משתמש בכלים של החברה – במקרה זה בשירות הצבאי – לצרכיו האישיים. אמנם הפרט משרת את החברה בעצם שירותו בצבא, אך הוא עושה זאת משום שהדבר משרת את צרכיו האישיים, זה "מתאים לו" ועוזר להתפתחות האישית. גם מצד החברה, מוטיבציה כזו של הפרט נתפסת לרוב כלגיטימית ומקובלת. במקרים שהמוטיבציה האינדיבידואליסטית משותפת לקהילה גדולה היא עשויה, כמובן, לתרום לחברה כולה. עניין זה מזכיר את התזה של מקס ובר על האתיקה הפרוטסטנטית,⁶ כלומר, קיימת מוטיבציה אינדיבידואליסטית שמשרתת לא רק את היחיד ואפילו לא רק את החברה, אלא את האנושות בכללותה.

התפתחות המוטיבציה בישראל

כיצד ארבעת סוגי המוטיבציה הללו באים לידי ביטוי בישראל? להלן סקירה תקופתית ממלחמת העצמאות ועד ימינו, שתצביע על התמורות שחלו במהלך השנים באפיוני המוטיבציה לשירות בצה"ל. תחילה יש לזכור כמה דברים: ראשית, השינויים שעליהם נעמוד לא היו מהפכניים, לא שינויים "מהיום למחר", אלא כאלה שהתרחשו בתהליכים הדרגתיים. קשה, אפוא, להצביע במדויק על תאריך ספציפי שבו הסתיימה תקופה אחת והחלה אחרת. לפיכך, השנים שאותן ציינו כ'גבולות' התקופות השונות באות רק להצביע על 'אזורי זמן' רלוונטיים. שנית, ניתן להצביע על שלושה דפוסים של שינויים לפחות: תקופתיים, דוריים ומגזריים. בשינויים תקופתיים הכוונה למצב שבו תקופה אחת שונה באופן קיצוני מקודמתה. למשל, התקופה עד מלחמת ששת הימים וזו שאחריה. לעומת זאת, בשינויים דוריים הכוונה למצב שבאותה תקופה יכול להיות דור אחד שפועל על פי מוטיבציה מסוג אחד, ותוך כך קיים דור אחר הפועל על פי מוטיבציה מסוג אחר. כך למשל, בתקופה נתונה שייכים משרתי המילואים לדור אחד וחיילי הסדיר לדור אחר, ולכן המטען המוטיבציוני שונה על פי דור, ולא על פי תקופה. הדפוס השלישי הוא שוני לפי מגזרים: באותה תקופה ובאותה קבוצת גיל, יכול להיות מצב שבמגזר אחד (על פי חתך חברתי, עדתי או דתי-אידאולוגי) המוטיבציה לשירות היא אידאולוגית, ובקבוצה אחרת המוטיבציה היא אינדיבידואלית או נורמטיבית. שום תקופה אינה מאופיינת בהכרח על טהרת מוטיבציה אחת. זאת ועוד: פעמים רבות מתקיימים גם מעגלים: דפוס שנתפס ככזה שעבר זמנו, אך המוטיבציה שאפיינה אותו עשויה לחזור ולהופיע מחדש לאחר תקופה. מלחמת יום הכיפורים, למשל, גרמה לטלטלה ולשינוי והחזירה לזמן-מה תחושת סכנה קיומית ומוטיבציה הישרדותית שכמעט נשכחו. בהמשך נדון גם בדינמיקה ה"לא-לינארית" של מגמות המוטיבציה השונות.

התקופה הראשונה היא (פחות או יותר) עשרים השנים הראשונות לקום המדינה, כלומר, עד מלחמת ששת הימים. תקופה זו התאפיינה בשני סוגי המוטיבציה הראשונים. בשנים הראשונות, בייחוד במהלך מלחמת העצמאות, ההצטרפות למאבק נבעה ממצב של מעטים מול רבים, מתחושה חריפה של "עם הגב לקיר". גם אם התחושות הללו היו סובייקטיביות בחלקן – הן היו דומיננטיות ועוצמתיות, והן אלו שעמדו בבסיס המוטיבציה לגיוס. ברקע עמד זיכרון השואה והתחושה הייתה שאנחנו נלחמים על עצם קיומנו.⁷ מוטיבציה זו הייתה הישרדותית: "כל בחור וטוב לנשק" – כולל גברים ונשים, מבוגרים וצעירים, ותיקים ועולים חדשים. מוטיבציה זו נמשכה גם שנים אחדות לאחר מלחמת העצמאות, והתמזגה עם מוטיבציה אידאולוגית. צה"ל שהקים בן-גוריון ב-1948 היה צבא אידאולוגי במובהק. בן-גוריון הצהיר כי

על צה"ל לשמש לא רק מכשיר אימון צבאי אלא גם בית-ספר ממלכתי, שיקנה לנוער הנכנס אליו את ידיעת הלשון, הארץ, ההיסטוריה היהודית, יסודות חינוך כללי, ניקיון וסדר והכי חשוב – אהבת מולדת.⁸

וכך, בצד המניע הקיומי, הפך צה"ל לפלטפורמה אידאולוגית לערכים העיקריים של הציונות, ההתיישבות, העלייה והחלוציות. האידאולוגיה הזאת החזיקה מעמד לא רק בשנים 1947-1948, היא נמשכה עד ולתוך שנות השישים.⁹ הפן האידאולוגי שאב את מקורותיו לא רק מההיבט ההישרדותי אלא גם מתפיסת צה"ל ככור ההיתוך הלאומי, ולמעשה – המקום שבו נוצרת אומה מלוכדת.¹⁰ לכן, מוטיבציית הגיוס לצה"ל הייתה אידאולוגית ולא רק היענות לצו. לאידאולוגיה הזאת, שהייתה בעלת עוצמה רבה מאוד, נוסף גם הפן הרגשי. "פי הבלורית והתואר", שהתגייסו על פי מוטיבציה זו היו צעירים שאהבו את המולדת, את שבילי הארץ ואת נופיה. ההתגייסות לצבא הייתה מלווה בתחושה של הקרבה מרצון ושל אהבה, ומי שלא היה שותף לכך היה משתמט, בוגד או לא נחשב. הביטויים השכיחים היו: "כל הארץ חזית" ו"כל העם צבא". הביטוי הרגשי לעניין זה היה המשפט המפורסם של יוסף טרומפלדור: "טוב למות בעד ארצנו", שהמשיך להיות תקף שנים רבות אחרי מאורעות תל חי.¹¹ יורם קניוק, המייצג את דור הצעירים של התקופה, מתאר זאת היטב בספרו 'תש"ח':

הלכנו ושרנו איך נמות בבאב אל ואד. שרנו בערגה ובתעצומות נפש. הפוצים שהיינו, חשבנו שבאמת יהיה נהדר למות בבאב אל ואד, ודמיינו איך הם יירו בנו קליעים חודרי שריון.¹²

התקופה השנייה מתחילה ממלחמת ששת הימים וגם היא נמשכת כעשרים שנה. לפתע הסתיים מאבק ההישרדות ותחושת הסכנה הקיומית חלפה. אפילו האידאולוגיה

של אהבת המולדת נחלשה. אולם, המוטיבציה באותה תקופה הייתה גבוהה מאוד, למרות שכבר לא הייתה קיומית ולא הישרדותית. לפי סקרים שבוצעו באותה תקופה¹³ מדובר על 80 עד 90 אחוזים מבני הנוער הישראלי שהביעו רצון להתגייס, גם אילו ניתנה להם האפשרות לא לעשות כן. כלומר, המניע של הנוער להתגייס בתקופה זו לא היה אידאולוגי, ודאי לא הישרדותי וגם לא נבע בהכרח מאהבת הארץ, אלא מכך שהשירות בצבא היה מקובל מאוד, נורמטיבי ויוקרתי ביותר. מוטיבציה נורמטיבית זו נשארה גבוהה לאורך התקופה לא רק כלפי עצם הגיוס לצה"ל, אלא גם בנכונות הממוקדת יותר בקרב הצעירים המתגייסים – להתנדב ליחידות קרביות וליחידות עלית. נורמה זו באה לידי ביטוי בכך ש"ג'ובניק" היה כינוי גנאי ו"קרבי", "סיירת" ו"שייטת" היו מילים שמרעידות את הלב, בעיקר את לבן של הבנות... דוגמאות בולטות לכך הן השירים של אותה תקופה כמו "יש לי אהוב בסיירת חרוב", "המלח שלי הוא המלאך שלי" ועוד, או סיסמאות כמו "הטובים לטיס". הנורמה הייתה להתגייס, להיות לוחם קרבי, ומוטב ביחידה איכותית. חריגות מהנורמה הזו היו לא לגיטימיות וזכו ליחס ביקורתי ועוין כמעט כמו היחס כלפי משתמטים בתקופת המוטיבציה ההישרדותית או האידאולוגית.¹⁴

המוטיבציה הנורמטיבית לשרת – ובמיוחד ביחידות קרביות – נשארה בעינה עוד כשני עשורים לאחר מלחמת ששת הימים, וגם שינויים אדירים במערכת הפוליטית לא הצליחו לשנות זאת. המהפך של 1977, שהביא לסיומה של הגמוניית מפא"י ושל תנועת העבודה, לא השפיע על מוטיבציה זו, אפילו לא בקרב מתגייסי ההתיישבות העובדת.¹⁵ גם "הסתבכות" כמו מלחמת 'שלום הגליל', שהייתה מחוץ לקונצנזוס, לא הצליחה להפחית את המוטיבציה לגיוס.¹⁶ זוהי הוכחה לכך שמדובר במוטיבציה נורמטיבית שלא הייתה זקוקה לחיזוקים אידאולוגיים, משום שהיא נשענה על נורמות חברתיות, חוצות-מגזרים פוליטיים וחברתיים.

תקופה שלישית ניתן להגדיר מהאינתיפאדה הראשונה, בשלהי שנות השמונים, ועד לתקופת מלחמת לבנון השנייה (2006). החברה הישראלית נעשתה יותר ויותר תועלתנית ואינדיבידואליסטית.¹⁷ גם המוטיבציה העיקרית של בני הנוער לגיוס לצבא בתקופה זו הפכה למוטיבציה אינדיבידואליסטית. עבור חלק גדול מנוער "פוסט-אוסלו",¹⁸ הביטוי הדומיננטי של המוטיבציה לגיוס לצה"ל הוא "מימוש עצמי": הם מעוניינים בשירות, אך כזה שיתרום להם, יביא להם תועלת עתידית באזרחות ויקדם אותם מבחינה אישית.¹⁹

יש כאלה שמחפשים את המימוש העצמי שלהם ביחידות הכי קרביות והכי יוקרתיות והם ממשיכים, כמקודם, להתנדב ליחידות ההתנדבות המיוחדות הדורשות סיכון, מאמץ גופני ואתגרים פיזיים. לעומתם אחרים, בעלי נכונות לא פחותה לשרת בצה"ל, מחפשים את המימוש העצמי דווקא ביחידות ה"חושבות", שבהן האתגרים הם אינטלקטואליים

בסביבה של מחשבים או מערכות אלקטרוניות משוכללות, והשירות בהן מבטיח בעקבותיו השתלבות בטוחה בעולם ההיי־טק ההולך ומתפתח במהירות בישראל. ואכן, לא במקרה, בתקופה זו הולכת ותופסת יחידה 8200 של חיל המודיעין מקום גבוה בין יחידות העלית של צה"ל. צה"ל הבין את המוטיבציה האינדיבידואליסטית הזאת והתחיל לשווק את עצמו באמצעות פרסומת ליחידות ותערוכות בבקו"ם. כך גם נפתח עידן של תגמול ומשכורות דיפרנציאליות, התאגדות של אנשי מילואים ומתן דגש לתהליכי התמקצעות. בד בבד נפתחו בצבא יותר ויותר תפקידים לנשים, לאו דווקא בגלל צורך קיומי אלא בשל מאבקים על שוויון זכויות – נימוק שהוא אחד הביטויים המובהקים מבחינה סוציולוגית למוטיבציה אינדיבידואליסטית. צה"ל מצא עצמו בתקופה זו מאמץ יותר ויותר מאפיינים של צבא 'תעסוקתי' (Occupational), בהשוואה למאפיינים ה'מוסדיים' (Institutional) שליוו אותו מאז היווסדו.²⁰ בתקופה זו גם החלו לראשונה להישמע – ולקבל לגיטימציה – קולות הקוראים לבחינת מודל "צבא העם",²¹ שעיקר מהותו הוא גיוס החובה החל על הכול, לטובת מודל חלופי של צבא מקצועי התנדבותי המבוסס בעיקרו על מוטיבציה אינדיבידואליסטית.

התקופה הרביעית והאחרונה (בינתיים) משתרעת, פחות או יותר, על פני העשור האחרון – ממלחמת לבנון השנייה ועד ימינו אלה, הימים שלאחר 'צוק איתן'. המוטיבציה לגיוס לצה"ל כיום היא מעורבת: לצד המוטיבציה האינדיבידואליסטית, שקרמה עור וגידים בתקופה השלישית ועדיין מאפיינת קבוצות רבות בחברה, מופיעה גם חזרה למוטיבציה אידאולוגית, מלווה לעיתים אפילו בביטויי מוטיבציה הישרדותית. זו קיימת בעיקר בקרב נוער הציונות הדתית, נוער מיהודה ושומרון ומההתנחלויות, תלמידי ישיבות הסדר וישיבות תיכוניות. יותר ויותר חיילים מהמגזרים האלה משרתים כיום ביחידות הקרביות ביותר, ומשמשים בתפקידי פיקוד ביחידות השדה. המוטיבציה המניעה אותם היא אידאולוגית ברורה, מבוססת על אהבת ארץ־ישראל ותחושת אחריות לקיומה והגנה עליה – ולא על מניע אינדיבידואליסטי או נורמה גילאית אוניברסלית.²² במקביל, ממשיך להתקיים גם מרכיב נורמטיבי חזק העומד מאחורי גיוסם של בני נוער רבים בישראל. אלה מתגייסים לצה"ל פשוט "כי ככה עושים כל החבר'ה שלי". מנגד קיימים גם מגזרים בשמאל, שלגביהם האידאולוגיה המובילה היא הימנעות משירות צבאי, או אי־שירות באזורים מסוימים. גם זה סוג של מוטיבציה – אידאולוגית באופייה – שזוכה כיום ללגיטימציה חלקית.

לבסוף, קיים גם המגזר החרדי, המחזיק באידאולוגיה של "תורתו אומנותו". בתוקף אידאולוגיה זו נהנו הצעירים החרדים במשך שנים רבות מפטור גורף משירות צבאי. רק בעשור האחרון החלו כמה אלפים ראשונים מביניהם להתגייס לצה"ל – בין אם במסגרת הנח"ל החרדי ובין אם במסגרות שח"ר ("שירות חרדים") – בתוקף 'חוק טל'. המבקשים לחקור את המוטיבציה של נחשונים אלה יגלו תערובת של מוטיבציה

אינדיבידואליסטית (אפשרות כניסה לשוק העבודה ורכישת מקצוע ומקור פרנסה), בצד התנערות מאידאולוגיה אורתודוקסית רבת-שנים (אך ללא אימוץ אידאולוגיה חלופית או מנוגדת), ובצידה גם התפתחות ראשונית של נורמה חברתית חדשה החודרת לתוך הציבור החרדי. ביטולו של 'חוק טל' על ידי בית המשפט הגבוה לצדק (פברואר 2012) – כשלעצמו פרי מוטיבציה אידאולוגית-ציבורית שסיסתמה "שוויון בנטל" – משאיר סימן שאלה גדול לגבי מוטיבציות הגיוס העתידיות של צעירים חרדים בעתיד הקרוב. מצב שבו קיימות במקביל כמה מוטיבציות לשירות בצבא טומן בחובו פוטנציאל סיכון. תחת אוהל, דת"ק או סיפון אחד משרתות כיום בצה"ל קבוצות של חיילים המונעים מאידאולוגיות שונות (לעתים מנוגדות ו"אויבות" זו לזו), יונקים את הלגיטימציה לשירותם ממקורות שונים (חלקם חיצוניים לחלוטין לצה"ל) ורואים במסגרת הצה"לית אמצעי למטרות שונות. לא רק מודל "כור ההיתוך" שאפיין את צה"ל בעבר כבר אינו מתקיים בפועל, קריאתו של בן גוריון ש"על צה"ל לשמש... בית-ספר ממלכתי" מאוימת גם היא במידה רבה, שמא הממלכתיות ההגמונית (שממנה אמור הצבא לשאוב את הלגיטימציה לתפקודו) עשויה להתחלף במוקדי השפעה מפוצלים: ממלכתית-דתית, ממלכתית-חרדי, אֶל-ממלכתי 'אינדיבידואליסטי' או סתם "בית-ספר" נורמטיבי, נטול אידאולוגיה וחזון.

אולם העובדה הבולטת והמפתיעה ביותר בניתוח רב-השנים שהצגנו כאן היא הרמה הגבוהה – שלא השתנתה כמעט – של המוטיבציה לגיוס לצה"ל בקרב הנוער הישראלי-יהודי.²³ גם כיום, אחרי למעלה משישה עשורים מאז נזקק צה"ל למוטיבציה הישרדותית טוטאלית כדי למלא את שורותיו, הוא נהנה מרמת מוטיבציה גבוהה באופן מפתיע.²⁴ דיווחים מסוג "על כל מקום פנוי בגולני מתחרים ארבעה", או "למעלה מ-70 אחוזים מהמלשבי"ם הכשירים ביקשו לשרת כלוחמים"²⁵ חוזרים ומופיעים בתקשורת כיום כפי שהופיעו לאורך השנים. לעתים אף נדמה שהמגמה היא בעלייה... נראה, אפוא, שגובה פרופיל המוטיבציה לגיוס לצה"ל לא השתנה לאורך השנים, אלא בעיקר השתנו מרכיביו. ייתכן שגם בכך, כמו במאפיינים רבים אחרים, מהווה צה"ל קודם כל בבואה מדויקת של החברה הישראלית שממנה הוא יונק.

הערות

- 1 Lord W. Moran, *The anatomy of courage* (London: Collins, 1945); Samuel A. Stouffer, Arthur A. Lumsdaine, Marion Harper Lumsdaine, Robin M. Williams, Jr., M. Brewster Smith, Irving L. Janis, Shirley A. Star, and Leonard S. Cottrell, Jr. *The American soldier. Vol II. Combat and its aftermath* (Princeton: Princeton University Press, 1949); John Keegan, *The face of battle* (London: Penguin, 1979); יצחק בנבנישתי, עוזי בן-שלום וזיו רונאל, "חברה זה לא הכל – מוטיבציה ללחימה במבצע עופרת יצוקה", **מערכות**, גיליון 430 (אפריל 2010), עמ' 38-45.
- 2 Stephen L. Mehay, "Determinants of enlistments in the U.S. Army Reserve," *Armed Forces and Society* 16 (1990): pp. 351-367; John Eighmey, "Why do youth enlist? Identification of

- Reuven Gal, "underlying themes, and why they matter," *Armed Forces & Society* 32 (2006): pp. 307-328.
- Gal, *A Portrait of the Israeli Soldier* (Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1986).
- John Prados, *Vietnam: The History of an Unwinnable War, 1945-1975* (Lawrence: University Press of Kansas, 2009).
- http://nechemia.org/references/politruk.pdf: ראו תיאור 'חי' של מעמד הפוליטרוק בצבא האדום.
- Abraham Harold Maslow, "A Theory of Human Motivation," *Psychological Review* 50, no. 4 (1943): pp. 370-96.
- מקס ובר, **האתיקה הפרוטסטנטית ורוח הקפיטליזם**, עם עובד, תל אביב 1984.
- ראו כדוגמה אחת מני רבות, יורם קניוק, **תש"ח**, הוצאת ידיעות אחרונות, תל אביב 2010.
- דוד בן גוריון, **נצח ישראל**, הוצאת עיינות, תל אביב תשי"ד, עמ' 158.
- דוד בן גוריון, "צה"ל - בית היוצר של אומה לוחמת ויוצרת", **מערכות** 287 (יוני 1983), ע' 3.
- משה לייסק, "האתוס הביטחוני והמיתוס של ישראל כחברה מיליטריסטית", **תרבות דמוקרטית**, 5-4 (2001): עמ' 187-211.
- יעל זרובבל, "בין 'היסטוריה' ל'אגדה': גלגולי תל חי בזיכרון העממי", בתוך: רוברט ויסטריך ודוד אוחנה (עורכים), **מיתוס וזיכרון: גלגוליה של התודעה הישראלית**, מכון ון ליר והוצאת הקיבוץ המאוחד: ירושלים 2005, עמ' 189-202.
- יורם קניוק, **תש"ח**, הוצאת ידיעות אחרונות, תל אביב 2010, עמ' 28.
- ממד"ה (מחלקת מדעי ההתנהגות). **סקרים בקרב מועמדים לשירות ביטחון, 1970-2014**. אכ"א, צה"ל; עפרה מייזלס וראובן גל, **מוטיבציה של בנינים לשרת בצה"ל - נוער ישראלי בתקופת האינפואדה**, המכון הישראלי למחקרים צבאיים, זכרון-יעקב, 1990.
- Reuven Gal, *A Portrait of the Israeli Soldier* (Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1986), pp. 58-75; וכן: עמיה ליבלך, **חיילי בדיל על חוף ירושלים**, הוצאת שוקן, תל אביב 1979.
- Dani Zamir, "Attitudes of Kibbutz Youth to the Military in Israel: Exceptional Group or the Tip of the Iceberg?" in *Youth Motivation and Military Service*, eds. Jürgen Kuhlmann and Anton Bebler (München: Sozialwissenschaftliches Institut der Bundeswehr, 1987), pp. 139-180.
- ממד"ה (מחלקת מדעי ההתנהגות). **סקרים בקרב מועמדים לשירות ביטחון, 1970-2014**, אכ"א, צה"ל.
- בסקר 'מדד הדמוקרטיה הישראלית' ב-2007 נמצא ש-39% מהישראלים סבורים ש'האינטרסים של הפרט חשובים הרבה יותר' (מהאינטרסים של המדינה) - זאת בהשוואה ל-6% שהרגישו כך ב-1981 ו-7% ב-1996. ראו: אשר אריאן, ניר אטמור ויעל הדר, **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2007: לכיזון בחברה שסועה**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים 2007.
- ראו: ראובן גל, **נוער 'פוסט אוסלו': פרופיל**, מכון כרמל: זכרון-יעקב, 1996.
- יגיל לוי ועמיתיו קוראים לשינוי זה מעבר מ-"Obligatory Militarism" ל-"Contractual Militarism". ראו: Yagil Levy, Edna Lomsky-Feder, and Noa Harel, "From 'Obligatory Militarism' to 'Contractual Militarism' - Competing Models of Citizenship," in *Militarism and Israeli Society*, eds. Gabriel Sheffer and Oren Barak (Bloomington Indianapolis: Indiana University Press, 2010). לוי משתמש בביטוי Republican Equation כדי לתאר את ה'חליפין' שעושים צעירים בין ההקרבה שבשלוש שנות שירות תמורת תועלת חברתית וכלכלית שיפיקו מכך. ראו: Yagil Levy, "Is There a Motivation Crisis in Military Recruitment in Israel?," *Israel Affairs* 15, no. 2 (2009): pp. 135-158.
- Reuven Gal and Stuart Cohen, "Israel: Still Waiting in the Wings," In *The Postmodern Military: Armed Forces After the Cold War*, eds. Charles Moskos, John A. Williams and David R. Segal (Oxford: Oxford University Press, 2000), pp. 224-241.
- עופר שלח, **המגש והכסף: מדוע דרושה מהפכה בצה"ל**, כנרת, זמורה-ביתן, אור-יהודה, 2003.

- 22 ראובן גל ותמיר ליבל (עורכים), **בין הכיפה לכומתה: דת, פוליטיקה וצבא בישראל**, הוצאת מודן, בן-שמן, 2012.
- 23 אודי שפיגל, **מוטיבציה של בני נוער לשרת בצה"ל**, מרכז מחקר ומידע, הכנסת, ירושלים, 2001; Stuart Cohen, *The False "Crisis" in Military Recruitment: An IDF Red Herring* (Ramat Gan: Bar-Ilan University, the Begin-Sadat Center for Strategic Studies, 2007).
- 24 ראו מאמרו של טיארג'אן המופיע באסופה זו.
- 25 אמיר בוחבוט, "גיוס אוגוסט: חטיבת גולני – המבוקשת ביותר בצה"ל", **וואלה! חדשות**, 22 ביולי 2012, <http://news.walla.co.il/?w=/2689/2551851>